

การพัฒนา รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่า
ความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**

The Development of a Model of Environmental Management and
Development of the Biodiversity Values Based on the Concept of the Agricultural
Model of the Local Philosopher Networks in the Northeast**

ธวัชชัย เพ็งพินิจ*¹ และธีระศักดิ์ ละม่อม²

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

Thawadchai pengpinit*¹ and Thirasak lamom²

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Suan Dusit University

²Faculty of Humanities and Social Sciences, Sakon Nakhon Rajabhat University

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม ทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กลุ่มเป้าหมาย คือ ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรต้นแบบ ผู้เชี่ยวชาญ และเกษตรกรเป้าหมายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระยะเวลา 12 เดือน จากการวิจัย พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วย ปรับเปลี่ยนแนวคิด เน้นเกษตรประณีต (ทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน-บนดิน-บนอากาศ ปลูกทุกอย่างที่กิน-กินทุกอย่างที่ปลูก-เหลือกินแจก-เหลือแจกขาย ลดรายจ่ายสร้างรายรับ สร้างปัจจัย 4 เมื่อสำเร็จพื้นที่หนึ่งจึงขยายสู่พื้นที่ใหม่) สร้างหลักสูตรเรียนรู้ สร้างประสบการณ์ตรง มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วย เน้นเกษตรประณีต 1 ตารางเมตร ระยะเวลา 3 วัน 2 คืน เกษตรกรเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมตามความสนใจ และเกษตรกรเป้าหมายเขียนแผนเกษตรประณีต

คำสำคัญ: สิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ ปราชญ์ชาวบ้าน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

* ผู้ประสานงานหลัก (Corresponding Author)
e-mail: chai30@hotmail.com

**งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2555

Abstract

This research is aimed to develop a model of environmental management and develop the biodiversity values based on the concept of the agricultural model of the local philosopher networks in the northeast. The research employed a mixed methodology, composed of both qualitative and quantitative measures. The target group was composed of local philosophers, agricultural specialists and target farmers in the northeast. The duration of the study was 12 months. The findings of this study were as follows. A model of the environmental management and development of the biodiversity was comprised of: the change of ideas, focus on delicate farming (progressively building from smaller to larger operation scales), use of space to maximize underground to above ground surface ratios, plant foods for consumption and retail, reduce expense costs to generate more revenue, create the four basic needs for living, progressively increasing production scale size, design a basic learning curricula, make direct experiences, and strive towards self-reliance and inter-reliance. The development of a model of the environmental management and development of the biodiversity was comprised of: emphasis on delicate farming one square meter, duration of three days two nights, target farmers' activities according to their interests and compose a delicate farming plan.

Keywords: Environmental, Biodiversity, Local philosopher, Northeast

บทนำ

การพัฒนาที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจมีผลกระทบหลายด้าน ทั้งความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี สิ่งแวดล้อม และค่านิยม เกษตรกรประสบปัญหาหนี้สิน ต้นทุนสูงราคาผลผลิตต่ำ ถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ครอบครัวยากแค้น อพยพขายแรงงานต่างถิ่น (Somsamai et al., 2011) การผลิตเปลี่ยนจากเพื่อบริโภคสู่การค้า เกษตรกรรมไทยก้าวสู่ยุคเกษตรเคมี ชีวิตตึงเครียดเต็มไปด้วยความเร่งรีบ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลาย (Pengpinit et al., 2011a) ในช่วงเปลี่ยนผ่านดังกล่าว ได้มีเกษตรกรกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันเมื่อปี พ.ศ.2538 ในนามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ปัจจุบันมี 12 เครือข่าย แต่ละเครือข่ายมีศูนย์เรียนรู้ 1 แห่ง ตั้งอยู่ใน 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น 3 แห่ง นครราชสีมา 2 แห่ง บุรีรัมย์ 4 แห่ง สุรินทร์ 2 แห่ง และอำนาจเจริญ 1 แห่ง โดยมีหลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน หรือ วปอ.ภาคประชาชน เพื่อถ่ายทอดสู่เกษตรกรและผู้สนใจที่เข้ามาเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการเกษตรกรรม โดยมี

ปราชญ์ชาวบ้านและมีเกษตรกรต้นแบบเป็นวิทยากรกระบวนการศูนย์ฯ ละ 7-25 คน จากผลการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ได้รับการยกย่องให้เป็นต้นแบบแก่เกษตรกรและคนในสังคมวงกว้าง (Pengpinit, Ponvaingpon & Watthong, 2014)

จากรายงานการวิจัย พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรต้นแบบล้วนเคยประสบปัญหาจากการทำเกษตรการค้า เมื่อคิดได้และได้คิด จึงปรับเปลี่ยนสู่แนวปฏิบัติที่เรียกว่า “เกษตรประณีต” ซึ่งเป็นการปลูกพืชหลากหลายชนิด ถือเป็นการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (Pengpinit et al., 2014a) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย อุดรั่วที่ที่เป็นรายจ่ายของครอบครัว ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ โดยมีจุดมุ่งเน้นเพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (Pengpinit et al., 2014b) จนสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้อย่างยั่งยืน (Pengpinit & Sounthaly, 2009) ซึ่งเป็นการทำเกษตรทางเลือกในพื้นที่จำกัด ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ด้วยการออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ และออมต้นไม้ ปลูกพืชให้หลากหลายทั้งพืชผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น และสมุนไพร (Pengpinit, 2012) ส่งผลให้พออยู่พอกิน มีอาหารปลอดภัย พืช ลดรายจ่ายสร้างรายรับทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบำนาญชีวิตจากไม้ยืนต้น มีงานทำตลอดปี (Sustainable Community Development Foundation (SCDF), 2008) มีร่างกายจิตใจแข็งแรง ได้ออกกำลังกาย ครอบครัวอบอุ่น (Ubolrat District Community Health, 2008) ซึ่งใช้เวลา แรงงาน และเงินทุนน้อย แต่คุ้มค่าเพราะได้อาหาร ได้ปัญญา ได้เรียนรู้จากของจริง สร้างสมดุลให้กับธรรมชาติ มีแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต มีสุขภาวะดี (SCDF., 2007a) ส่งผลให้เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตดีขึ้น พึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข (KhamKhun, 2009) ทั้งนี้ การมองเห็นคุณค่าและปฏิบัติตามนั้น ช่วยให้ได้คิดจนคิดได้ ทำจนสำเร็จ มีพร้อมทั้งอาหารและความสุข (SCDF., 2007b) หลุดพ้นจากวังวนหนี้สินมาเป็นเกษตรกรที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี ยืนหยัดอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างภาคภูมิใจ (Pengpinit, 2007)

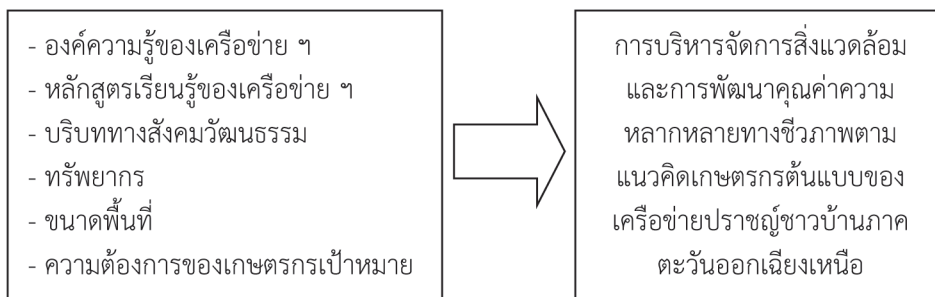
เกษตรประณีต จึงเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติของเครือข่ายฯ ที่ได้พิสูจน์แล้วว่าทำได้จริง ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต และสุขภาวะ ถือเป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการพัฒนาเกษตรกร เพราะเชื่อมโยงกับทุนชีวิต ทุนทรัพยากร ทุนทางสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ถือเป็นนวัตกรรมทางการเกษตรที่ได้รับการยอมรับเชิงประจักษ์จากสังคมวงกว้าง (Pengpinit & Watthong, 2012) มีคุณค่าและความสำคัญในการสร้างความภาคภูมิใจ สามารถประยุกต์ใช้กับชีวิตได้อย่างเหมาะสม สร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนและสามารถเปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย (Tongroach, 2011) ทั้งนี้ เครือข่ายของปราชญ์ชาวบ้านควรมีการพัฒนาในด้านหลักสูตรการเรียนรู้ โดยเน้นเกษตรประณีต สร้างประสบการณ์ตรง มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (Pengpinit & Lamom, 2011) เพราะกลยุทธ์การพัฒนาของปราชญ์ชาวบ้านนั้น มีเป้าหมายหลักอยู่ที่การทำให้เกิดสังคมแห่งการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (Srisuk, 2006) บนฐานความรู้ของบริบทชุมชนและครัวเรือน (Konthaisong, 2010) รวมถึงฐานภูมิปัญญาใน 3 รูปแบบ คือ แบบพออยู่พอกิน แบบเหลืออยู่เหลือกิน และแบบก้าวหน้า

(Aanphim, Bunphram & Sophaphon, 2011) ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงในสภาพแวดล้อมที่มีอยู่จริง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคน เพื่อนำความรู้เหล่านั้นมาลงมือปฏิบัติและประยุกต์ใช้กับประสบการณ์ของตนเองให้เกิดความชำนาญจนเป็นที่ยอมรับ และสามารถถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่น (Khunprayoon, 2009) อย่างไรก็ตาม ยังมีเกษตรกรอีกมากที่ยังหลงวนกับกระแสเกษตรการค้า หนี้สินเรื้อรัง และกำลังเดินสู่เส้นทางแห่งหายนะ ดังนั้น การวิจัยในครั้งนี้ จึงเป็นการถอดองค์ความรู้จากแนวคิดและวัตรปฏิบัติที่เหมาะสมใช้ได้จริงและเกิดผลจริงอย่างเป็นรูปธรรมจากแบบจำลองที่ดี เพื่อสร้างวิถีคิดเชิงตรรกะสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ให้รู้เท่าทันสภาวะของปัจจุบัน นำไปสู่การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยและพัฒนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม ซึ่งมีทั้งการศึกษาเอกสาร เก็บข้อมูลภาคสนาม ทดลอง พัฒนา และประเมินผลควบคู่กันไป

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ประกอบด้วย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 12 เครือข่าย ดังนี้ เครือข่ายพ่อคำเตื่อง ภาชี เครือข่ายพ่อจันทร์ที ประทุมภา เครือข่ายพ่อชาลี มาระแสง เครือข่ายพ่อเสียง ไทยดี เครือข่ายพ่อทองหล่อ เจนไธสง เครือข่ายพ่อทัศน์ กระจายอม เครือข่ายพ่อบุญเต็ม

ชัยลา เครือข่ายพ่อประคอง มนต์กระโทก เครือข่ายพ่อผอง เกตพิบูลย์ เครือข่ายพ่อผาย สร้อยสระกลาง เครือข่ายพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย และเครือข่ายพ่อสุทินันท์ ปรัชญพฤทธิ โดยมีเกษตรกรเป้าหมายจาก ศูนย์ประสานงานองค์การชุมชนจังหวัดหนองคายเข้าร่วมทดลองรูปแบบ ฯ ส่วนเกษตรกรเป้าหมายจาก เครือข่ายอินแปงจังหวัดสกลนครและภาคีเครือข่ายภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าร่วมทดลองรูปแบบฯ ที่พัฒนาแล้ว

1.2 กลุ่มตัวอย่าง เป็นการเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาและทดลองรูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ฯ ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรต้นแบบ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น สัมภาษณ์เชิงลึก 159 คน การสนทนากลุ่ม 23 กลุ่ม ผู้เข้าร่วม 82 คน และประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง ผู้เข้าร่วม 88 คน รวม 200 คน (โดยไม่นับชื่อซ้ำและไม่รวมคณะผู้วิจัย) กลุ่มตัวอย่างในการประเมินความเป็นไปได้ของรูปแบบ ฯ เป็นตัวแทนผู้เชี่ยวชาญ นักการศึกษา และนักพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 50 คน กลุ่มตัวอย่างในการทดลองและประเมินผลรูปแบบฯ 57 คน ประกอบด้วย ทีมวิทยากรกระบวนการเป็นตัวแทนเกษตรกรต้นแบบจากเครือข่ายพ่อผาย สร้อยสระกลาง 10 คน ทีมประเมินผลเป็นตัวแทนเกษตรกรต้นแบบจากเครือข่ายพ่อคำเตื่อง ภาษี 4 คน และจากเครือข่ายพ่อจันทร์ทิ ประทุมภา 5 คน ตัวแทนผู้เชี่ยวชาญ 4 คน ตัวแทนเกษตรกรจากศูนย์ประสานงานองค์การชุมชนจังหวัดหนองคาย 34 คน ส่วนกลุ่มตัวอย่างในการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพฯ ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม แบ่งออกเป็น สัมภาษณ์เชิงลึก 104 คน การสนทนากลุ่ม 13 กลุ่ม ผู้เข้าร่วม 90 คน และประชุมเชิงปฏิบัติการ 1 ครั้ง ผู้เข้าร่วม 57 คน รวม 173 คน (โดยไม่นับชื่อซ้ำและไม่รวมคณะผู้วิจัย) กลุ่มตัวอย่างในการประเมินความเป็นไปได้ของรูปแบบ ฯ ที่พัฒนาแล้วเป็นตัวแทนผู้เชี่ยวชาญ นักการศึกษา และนักพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 50 คน กลุ่มตัวอย่างในการทดลองและประเมินผลรูปแบบฯ ที่พัฒนาแล้ว 97 คน ประกอบด้วย ทีมวิทยากรกระบวนการ ทีมประเมินผล และผู้เชี่ยวชาญ 23 คน (กลุ่มเดียวกับการทดลองและประเมินผลรูปแบบ ฯ) ตัวแทนเกษตรกรเป้าหมายจากเครือข่ายอินแปงและภาคีเครือข่ายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 74 คน

2. การเก็บและรวบรวมข้อมูล

2.1 เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย

2.1.1 แบบสัมภาษณ์หรือแนวคำถาม เพื่อใช้เป็นประเด็นหลักในการสัมภาษณ์หรือพูดคุย เช่น เกษตรประณีตคืออะไร การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมคืออะไร การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพคืออะไร เป็นต้น

2.1.2 แบบทดสอบ เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ เช่น ระดับความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรประณีต การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น โดยเกษตรกรเป้าหมายที่เข้าร่วมทดลองและประเมินผลแต่ละคนจะต้องทำแบบทดสอบชุดเดียวกัน 2 ครั้ง คือ

ก่อนและหลังการทดลองซึ่งข้อคำถามในแต่ละข้อกำหนดมาตรวัดโดยแบ่งค่าการประเมินระดับความรู้ออกเป็น 9 ระดับ โดยให้ค่าคะแนน 1 เป็นระดับความรู้ที่น้อยที่สุด และค่าคะแนน 9 เป็นระดับความรู้ที่มากที่สุด

2.1.3 แบบสังเกต เป็นแบบปลายเปิด เพื่อให้ทีมวิทยากรกระบวนการ ทีมประเมินผลและผู้เชี่ยวชาญบันทึกผลการสังเกตการทดลองและประเมินผลในแต่ละวัน ด้วยการบันทึกแบบทันทีทันใดในลักษณะของการพรรณนาความ เช่น จุดเด่น/จุดที่ควรปรับปรุง อารมณ์/พฤติกรรม/การแสดงออกของผู้เข้าร่วม บรรยายภาคโดยรวม เป็นต้น

2.1.4 แบบประเมินความพึงพอใจในการเข้าร่วมทดลองและประเมินผลของเกษตรกรเป้าหมาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน 23 ข้อ ดังนี้ ด้านการจัดอบรม 7 ข้อ ด้านวิทยากรกระบวนการ/คณะทำงาน 8 ข้อ และด้านผู้เข้ารับการอบรม 8 ข้อ ซึ่งแต่ละข้อได้กำหนดมาตราส่วนประมาณค่าตามมาตรวัดแบบไลเคิร์ต (Likert scale) 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด โดยให้เกษตรกรเป้าหมายเลือกตอบเพียงระดับเดียวในแต่ละข้อ

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

2.2.1 การศึกษาเอกสาร โดยค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารชุดคลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน รวมถึงบันทึก CD-Rom ชุดเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานของสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม วารสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของผู้ผลิตและผู้บริโภค จดหมายข่าวก้าวหน้าประชาชนสุขภาพอำเภออุบลรัตน์ จดหมายข่าวก้าวหน้าปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน พร้อมกับศึกษาแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากฐานข้อมูลทั่วไป เช่น งานวิจัย ตำราวิชาการ วิทยานิพนธ์ บทความ สื่อสารสนเทศ เป็นต้น

2.2.2 การศึกษาภาคสนาม ประกอบด้วย การสังเกต สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม ประชุมเชิงปฏิบัติการ ทดลอง พัฒนา และประเมินผล สำหรับสถานที่ในการทดลองใช้ศูนย์เรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีโต้ (เครือข่ายพ่อผาย สร้อยสะระกลาง) หมู่ที่ 4 ตำบลโคกลำ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัยด้วยวิธีตีความสร้างข้อสรุปจากรูปรธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็นที่ได้รับการตรวจสอบยืนยันแล้ว จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อกัน ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ จากการสังเกต สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม ประชุมเชิงปฏิบัติการ และจากหลักฐานเชิงประจักษ์ ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยระบบคอมพิวเตอร์ แสดงค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และค่าร้อยละ (%) การนำเสนอ ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณนำเสนอในรูปของตาราง ทั้งนี้ ข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ จะถูกนำมายืนยันสนับสนุนซึ่งกันและกันด้วยการนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์เชื่อมโยงในแต่ละประเด็น เพื่อยืนยันในสิ่งที่ค้นพบ

ผลการวิจัย

1. รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 1) ปรับเปลี่ยนแนวคิด ด้วยการกระตุ้นให้เกษตรกรเห็นความสำคัญของการทำเกษตรประณีตแทนการทำเกษตรการค้า หันกลับมามองสิ่งที่ตัวเองมี ตัวเองเป็น ไม่ตามกระแส ไม่เอาเงินเป็นตัว เน้นการพึ่งตนเองแบบพออยู่พอกิน สร้างระบบการเกื้อกูลกันของธรรมชาติด้วยการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ของตนเอง 2) เน้นเกษตรประณีต ด้วยการบริหารจัดการพื้นที่อันจำกัดในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลาย ทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน บนดิน บนอากาศ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ลดรายจ่ายสร้างรายรับ เมื่อสำเร็จพื้นที่หนึ่งจึงขยายสู่พื้นที่ใหม่ 3) สร้างหลักสูตรเรียนรู้ เพื่อถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตร โดยมีปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรต้นแบบเป็นวิทยากรกระบวนการ 4) สร้างประสบการณ์ตรงแบบ “พาเอ็ดพาทำ” และ 5) มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ผลประเมินความเป็นไปได้รูปแบบ ฯ พบว่า ความเป็นไปได้อยู่ในระดับมากคิดเป็นค่าร้อยละ 87.60 ผลการทดลอง พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีค่าคะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองเพิ่มขึ้น 4.03 คะแนน มีความพึงพอใจในระดับมากทุกด้านคิดเป็นค่าร้อยละ 83.20

2. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 1) เน้นเกษตรประณีต 1 ตารางเมตร สำหรับคนที่มีพื้นที่น้อยหรือไม่มี มีเวลาน้อย ไม่มีแหล่งน้ำ และไม่มีควมศรัทธาในอาชีพเกษตร โดยใช้ระยะเวลาในการให้ผลผลิตของพืชและการเกื้อกูลกันตามธรรมชาติของระบบนิเวศเป็นตัวกำหนด เพื่อให้ได้ผลผลิตทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว และเป็นบำนาญชีวิต โดยมีไม้ยืนต้นเป็นไม้หลักแซมด้วยไม้ผลที่ให้ผลในระยะยาวและระยะกลาง ไม้กินใบกินดอกกินหัวและสมุนไพรที่ให้ผลในระยะสั้นและระยะกลาง เมื่อพืชชนิดหนึ่งหมดอายุลงก็สามารถทดแทนพืชชนิดอื่นเข้าไปหรือเมื่อพืชชนิดหนึ่งโตขึ้นก็สามารถขยายแปลงเกษตรประณีต 1 ตารางเมตรสู่ตารางเมตรต่อไป 2) ระยะเวลาอบรม 3 วัน 2 คืน เพื่อให้สนองต่อสถานการณ์ปัจจุบันมากขึ้น ทำให้เกษตรกรสามารถเข้ามาเรียนรู้ได้ โดยไม่ต้องกังวลกับภาระทางบ้าน เกิดความตั้งใจ มีสมาธิ และมีความมุ่งมั่นมากขึ้น ช่วยกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็น อยากทำ 3) เกษตรกรเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมตามความสนใจ เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ความสนใจ และความกระตือรือร้น ทำให้ผลการเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และ 4) เกษตรกรเป้าหมายเขียนแผนเกษตรประณีต เป็นการทบทวนความรู้ความเข้าใจจากการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนวิถีคิด ตรวจสอบร่องรอยของความพยายามในการนำไปปฏิบัติ และพิจารณาผลสัมฤทธิ์ของการจัดการเรียนรู้ ผลการประเมินความเป็นไปได้การพัฒนารูปแบบ ฯ พบว่า ความเป็นไปได้อยู่ในระดับมากคิดเป็นค่าร้อยละ 88.20 ผลการทดลอง พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีค่าคะแนนเฉลี่ยหลังการทดลองเพิ่มขึ้น 4.14 คะแนน มีความพึงพอใจในระดับมากทุกด้านคิดเป็นค่าร้อยละ 82.60

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย พบว่า การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพตามแนวคิดเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น เริ่มจากการปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรให้เห็นความสำคัญของการทำเกษตรประณีตผ่านหลักสูตรเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติจริงเพื่อสร้างประสบการณ์ตรง โดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกษตรกรเห็นภาพการทำเกษตรประณีตชัดเจนยิ่งขึ้นจึงย่นย่อสู่พื้นที่ 1 ตารางเมตร ซึ่งทุกคนสามารถเริ่มต้นและทำได้ทันที ลดระยะเวลาของหลักสูตรเรียนรู้ลงเป็น 3 วัน 2 คืน เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน รวมถึง ให้เกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมตามความสนใจและเขียนแผนเกษตรประณีต เพื่อสร้างสัญญาณในการนำไปปฏิบัติจริง ทั้งนี้ ผลวิจัยที่ได้มีความสอดคล้องกับผลวิจัยของ Pengpinit et al. (2014a) ที่พบว่า การปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นหลากหลายชนิด เป็นการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ผลวิจัยของ Pengpinit et al. (2011b) ที่พบว่า การทำเกษตรประณีตตั้งบนพื้นฐานแนวคิดปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย มีจุดมุ่งเน้นเพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ผลวิจัยของ Srisuk (2006) ที่พบว่า กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การทำให้เกิดสังคมแห่งการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง และผลวิจัยของ Pengpinit & Lamom (2011) ที่พบว่า เครือข่ายของปราชญ์ชาวบ้านควรมีการพัฒนาในด้านหลักสูตรการเรียนรู้ โดยเน้นเกษตรประณีต สร้างประสบการณ์ตรง มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

สอดคล้องกับผลวิจัยของ Aanphim, Bunphram & Sophaphon (2011) ที่พบว่า การสร้างความรู้จากรูปแบบเกษตรประณีตเพื่อพัฒนาอาชีพสู่ความยั่งยืนของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมี 3 รูปแบบ แบบพอยู่พอกิน แบบเหลืออยู่เหลือกิน และแบบก้าวหน้า โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นฐาน ซึ่งการทำเกษตรประณีตแบบก้าวหน้า จะเกิดขึ้นเมื่อเกษตรกรมีความรู้ จนเกิดความมั่นใจในการนำไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งในการพัฒนาสู่ความพอเพียง ผลวิจัยของ Konthaisong (2010) ที่พบว่า ศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านมีวัตถุประสงค์ในการพึ่งตนเอง รวมทั้ง การใช้ความรู้ของบริบทชุมชนและครัวเรือนเป็นฐาน และผลวิจัยของ Khunprayoon (2009) ที่พบว่า การเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงในสถานการณ์สภาพแวดล้อมที่มีอยู่จริง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคน มีความจำเป็นในการนำความรู้เหล่านั้นมาลงมือปฏิบัติและประยุกต์ใช้กับประสบการณ์ของตนเอง เพื่อให้เกิดความชำนาญจนเป็นที่ยอมรับ และสามารถถ่ายทอดต่อไปยังบุคคลอื่นที่ต้องการเรียนรู้ต่อไป จึงกล่าวได้ว่า รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพที่วิจัยพบนั้นสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลได้จริง

ข้อเสนอแนะ

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรนำเอาผลการวิจัยไปพัฒนาในหลักสูตรเรียนรู้ของแต่ละศูนย์เรียนรู้ฯ รวมถึง หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับพื้นที่และระดับกระทรวงที่มีส่วนในการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ควรสนับสนุนให้เกษตรกรเข้าเรียนรู้ในหลักสูตรของเครือข่ายฯ มากขึ้น อีกทั้ง ควรมีการวิจัยและพัฒนาแนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่ร่วมสมัยสู่การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน

References

- Aanphim, U., Bunphram, N. & Sophaphon, S. (2011). Knowledge Creation in “Kaset Praneet” an Agriculture Model for Sustainable Development: A Case Study of the Network of Members of the Local Wisdom in Buriram Province. *Journal of the Association of Researchers*, 16(3), 23. (in Thai)
- KhamKhun. (2009). Khon Kaen University with Creation of Khon Kaen Green Society Together and Cap Development to Province the Most Livable in the World's. *Journal of Development for Quality of Life and Environment of Manufacturer and consumers*, 8(2), 14-15. (in Thai)
- Khunprayoon, K. (2009). *The Study of Knowledge Management Mechanism In “A Learning Center”: A Case Study of Nakhonprathom Province*. (Research Report). Thammasat University. (in Thai)
- Konthaisong, S. (2010). *Comparison on Management System of Learning in Government Learning Center and Local Wisdom Learning Center on Organic Rice Production of Farmers in Surin Province*. (Doctoral' s dissertation). Khon Kaen University, Khon kaen. (in Thai)
- Pengpinit, T. (2007). Common Characters of Wise Community Leaders with Modern Agriculture in Northeastern. *SDU Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 3(1), 22-32. (in Thai)
- Pengpinit, T. (2012). A Model of Delicate Farming for Local Philosophers in Agriculture in the Northeast Region. *Journal of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University*, 31(5), 73-85. (in Thai)

- Pengpinit, T., Sawatphol, C., Ponvaingpon, P., Watthong, P. & Senanikorn, A. (2014a). *Indicators of the Agro Ecological Biodiversity and Sustainable Use of the Concept of Delicate Farming of Local Agricultural Philosophers Networks in the Northeast*. (Research Report). Suan Dusit Rajabhat University. (in Thai)
- Pengpinit, T. Ponvaingpon, P. Sangkaew, W. & Watthong, P. (2014b). Local Wisdom Indicators (LWI) in the Northeast of Thailand. *Asian Academic Research Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(30), 381-386. (in Thai)
- Pengpinit, T., Ponvaingpon, P. & Watthong, P. (2014). *A Development Indicators of Well-being According to the Sufficiency Economy Philosophy of Farmers on Concept of Local Philosophers Agricultural Networks in the Northeast*. (Research Report). Suan Dusit Rajabhat University. (in Thai)
- Pengpinit, T., Ponvaingpon, P., Sangkaew, W., Watthong, P. & Sounthaly, S. (2011a). Indicators Success of Sufficient Farming of Local Philosophers and Multilateral in the Northeast. *SDU Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(2), 91-103. (in Thai)
- Pengpinit, T., Ponvaingpon, P., Sangkaew, W., Watthong, P. & Sounthaly, S. (2011b). A Model to Drive Sufficiency Economy Philosophy Among Local Philosophers and Multilateral Networks in the Northeast. *Research Journal of Pibulsongkram Rajabhat University*, 7(13), 31-48. (in Thai)
- Pengpinit, T. & Lamom, T. (2011). A Development of Model to Drive Sufficiency Economy Philosophy Among Local Philosophers and Multilateral Networks in the Northeast. *Journal of Community Development Research*, 4(1), 79-91. (in Thai)
- Pengpinit, T. & Watthong, P. (2012). *Strategy to Transmit the Idea of the Delicate Farming to Farmers of the Local Philosophers Network*. (Research Report). Office of the Higher Education Commission. (in Thai)
- Pengpinit, T. & Sounthaly, S. (2009). *Sufficiency Economy Pattern of Local Philosophers in Agriculture*. (Research Report). National Research Council of Thailand. (in Thai)
- Ruangkalapawongse, A., Ruangkalapawongse, S., Sripong, V. & Spiller, P. (2014). Development of the Strengths of the Natural-agricultural Network of Wat Yannasangwararam Community Amphur Banglamung Choburi Province. *SDU research Journal of Humanitied and Social Sciences*, 10(2), 73-90. (in Thai)

- Somsamai, T., Saranasathapron, T., Suyacai, P., Saisena, N., Bunkham, V. & Phonprasert, A. (2011). Sustainable Quality of Life Development Through Dhiddhadhammikathaprayote 4: A Case Study of Muang Sam Sip District, Ubon Ratchathani Province. *SDU Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(3), 189-205. (in Thai)
- Srisuk, W. (2006). *The Social Development Strategies of Burirum Local Scholars*. (Master's thesis). Naresuan University, Phitsanulok. (in Thai)
- Sustainable Community Development Foundation (SCDF). (2007a). Planting Trees 999,999,999 at the Conquest Droughts and Floods. *Keep Up the Local Philosophy of Isan Newsletter*, 9(3), 19-21. (in Thai)
- Sustainable Community Development Foundation (SCDF). (2007b). SAO, on great mission "Create the Nation". *Keep Up the Local Philosophy of Isan Newsletter*, 9(4), 17. (in Thai)
- Sustainable Community Development Foundation (SCDF). (2008). Marketing Management, Foods, Herbs and Chemical-free products. *Keep Up the Local Philosophy of Isan Newsletter*, 10(3), 20. (in Thai)
- Tongroach, C. (2011). Cultural Research for Local Wisdom Development. *SDU Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(1), 129-138. (in Thai)
- Ubolrat District Community Health. (2008). 999,999,999 Trees to the Creation of Isan Green Society Together. *The Ubolrat District Community Health Newsletter*, 15(4), 9-10. (in Thai)

คณะผู้เขียน

อาจารย์รัชชัย เพ็งพินิจ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

295 ถนนนครราชสีมา แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

e-mail: chai30@hotmail.com

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีระศักดิ์ ละม่อม

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

680 ถนนนิตโย ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร 47000

e-mail: Thirasak.l@thaimail.com

